

KONZERVATORSKE DILEME UZ OBNOVU KROVIŠTA TORNJA CRKVE SV. JURJA U BELCU

Ivo Maroević

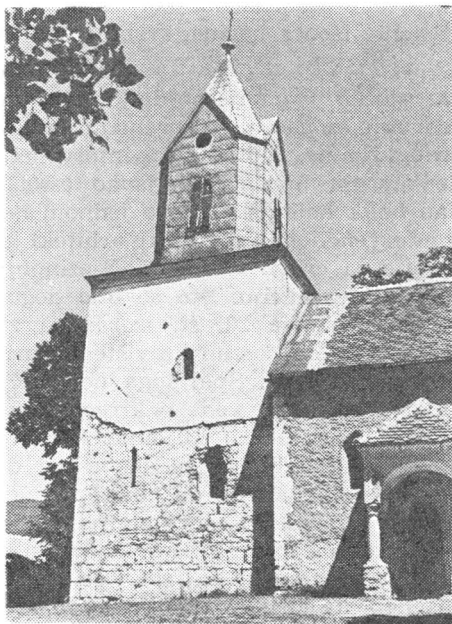
Jedna od najzagonetnijih crkvice na području sjeverozapadne Hrvatske, u kojoj ni do danas još nismo uspjeli riješiti odnos u nastanku izrazito romanički oblikovanog prednjeg dijela crkve i gotičke lađe i svetišta iz prve polovine 14. st.,¹ koja je primjer slojevitog taloženja svih stilova i epoha što su od 14. st. do danas prolazili i intervenirali, svaki na svoj način,² doživjela je i našu današnju intervenciju na tornju, svojem u ovom trenutku najugroženijem dijelu³ i tako otvorila niz teorijskih, principijelnih i praktičnih pitanja oko motivacije, izbora načina, svrhe i dometa današnje konzervatorske prakse.

Ovako kronološki složen i povijesno-umjetnički i kulturno-povijesno veoma zanimljiv objekt nije mogao ni intervenciju našeg današnjeg vremena preživjeti sasvim mirno. Naime, motiv naše intervencije bio je više nego jasan. Zatečeni izgled tornja nije zadovoljavao estetske kriterije jer je grubo zadro u skladan oblik ladanjske crkve jednom neogotičkom formom. Istovremeno je tom intervencijom neogotički arhitekt projektant posredno uzrokovao mnoge nevolje za crkvu u cjelini. Njezino je stanje bilo takvo da je zahtijevalo nužnu intervenciju. Što se bilo dogodilo? Iznad velikog donjeg dijela tornja početkom je 20. st. izgrađena zidana osmerostrana prizma tornjića s piramidalnim šiljastim krovištem i križem na vrhu umjesto dotadašnjeg drvenog završetka. Spoj toga neogotičkog i donjeg dijela tornja činio je plitki krov na četiri vode pokriven limom. Čitav taj gornji dio zidan je masivnim zidom, pretežno od kamena, debljim od 30 cm, a počivao je na traverzama koje su bile ugrađene u zid donjeg dijela tornja. One su nejednoliko prenosile veliku težinu novog završetka tornja na donje zidove i s vremenom su se pojavila vidna oštećenja, pa je stanje 1976. i 1977. god. bilo takvo da je zahtijevalo hitnu intervenciju.⁴ Pukotine u južnom zidu donjeg dijela tornja pokazivale su da taj zid više ne može podnijeti toliko opterećenje. U zidu romaničke strukture pojavila su se ispupčenja i trbusi, najviše na onom mjestu gdje je luk između prednjeg dijela i lađe crkve prenosio opterećenja na zidove, tako da je moglo doći do teških posljedica.

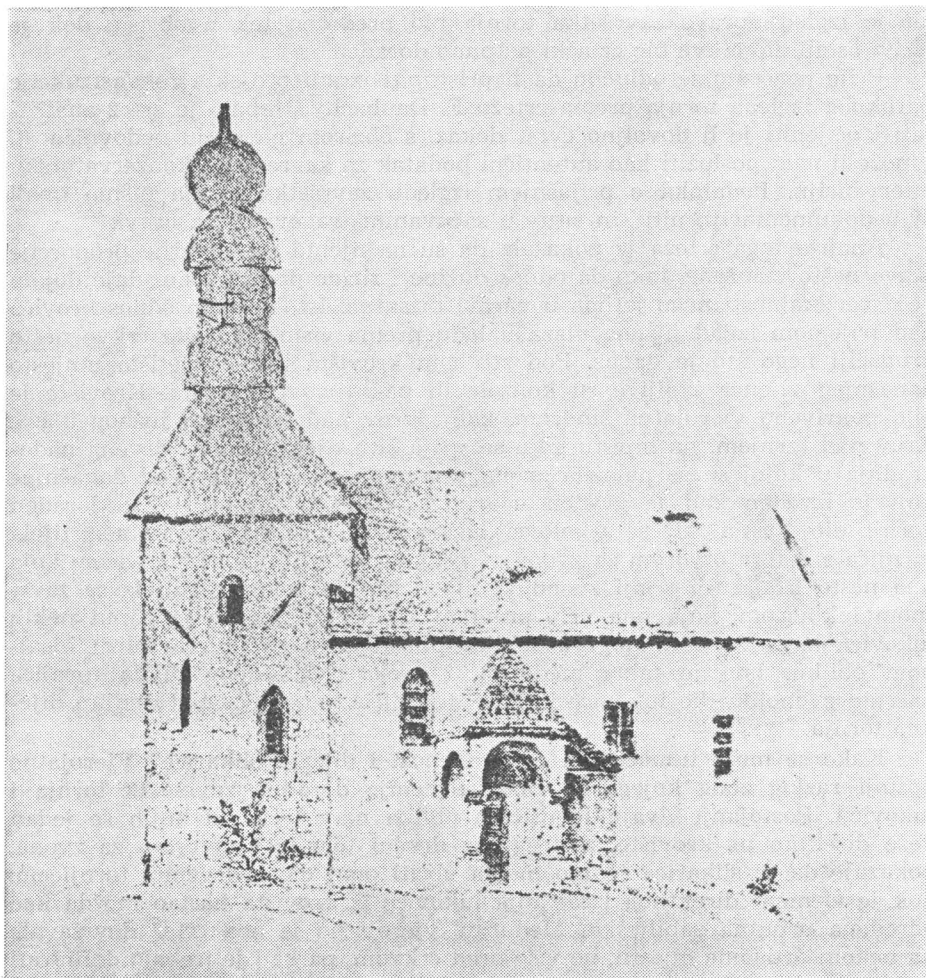
Nedvosmisleni zaključak je bio da treba taj neogotički dio ukloniti pošto se preventivno osiguraju donji zidovi tornja od daljnjeg pucanja⁵ i da treba riješiti gornji dio i krovište tornja na drugi način, kako bi se uz dodatne stabilizacione mjere taj dio crkve spasio od rušenja koje mu je prijetilo.

Kako riješiti oblikovni problem koji nastaje uklanjanjem neogotičkog završetka tornja, nametnule su se tri mogućnosti. Prva je bila obnoviti postojeće oblikovanje, ali u lakšem materijalu, druga je bila rekonstruirati neko od prijašnjih oblikovnih rješenja, a treća je mogućnost bila u potpuno novom rješenju završetka tornja. S obzirom na nezgrapnost i neadekvatnost oblikovanja u početku 20. st. najprije je otpala varijanta u kojoj bi se obnovilo zatečeno oblikovanje, premda su stanovite prednosti tog rješenja bile u tome što bi se time poštivala povijesnost i te posljednje intervencije na objektu, to više jer je tom intervencijom vjerojatno i izmijenjen odnos oblika vanjskog lica svetišta uklanjanjem upornjaka. Treća varijanta koja bi išla na potpuno novo rješenje isto je tako odbačena jer smo u studiju razvitka crkve i u dokumentaciji našli elemenata za zaključak o izgledu završetka tornja barem u jednoj fazi njezina života.

Tako se varijanta rekonstrukcije jednog od prijašnjih oblikovnih rješenja činila najprikladnijom budući da bi se na taj način crkva Sv. Jurja oblikovno prezentirala u izgledu koji bi pokazivao njezinu veću spomeničku vrijednost, odnosno potpuniju cjelovitost. S obzirom na činjenicu da je crkva

Crkva Sv. Jurja u Belcu, oblik iz početka XX st. dopunjen popravcima 1946—1948.

Crkva Sv. Jurja u Belcu na crtežu Fani Daubači iz 1872. g.

svoj konačni izgled prije posljednje intervencije⁶ dobila u 18. st. kad je zbog potresa oštećena kapela Sv. Katarine srušena i njezinim materijalom podignuta nova sakristija,⁷ činilo nam se da bi trebalo težiti obnovi završetka tornja na način i prema izgledu koji je bio prisutan u čitavom 19. st., prije nego je došlo do neogotičke intervencije. U tome nam je pomogao sačuvani crtež slikarice Fanny Daubachy, koja je 1872. god. »po naravi« nacrtala perspektivu crkve Sv. Jurja u Belcu gledanu s juga.⁸ S obzirom na značenje njezina slikarstva, moglo se imati povjerenja u to da je crtež zaista izrađen na licu mjesta. Međutim, odluka je bila otežana time što je crtež nedovršen,

jer je izgled upravo završetka tornja bio predložen tek u obrisu, dok je čitavi ostali dio crkve bio crtački potpuno doraden.

Prije nego što se odlučilo da li pristupiti izradi projekta rekonstrukcije baroknog izgleda tornja prema crtežu F. Daubachy, trebalo je crtež analizirati i ocijeniti je li dovoljno čvrst dokaz, s obzirom na svoju nedovršenost, i može li nam poslužiti kao autentični podatak za suvremenu konzervatorsku intervenciju. Podataka o prijašnjem izgledu završetka tornja nismo imali ni u dokumentaciji, niti »in situ« u sačuvanim tragovima na crkvi.

Analiza toga crteža je pokazala da su na njemu sve stvarne proporcije crkve nešto izdužene, tako da odnos dužine i širine prema visini daje dojam veće vertikalnosti nego je ona u naravi prisutna. Isto je tako odnos krovića nad trijemom iznad južnog ulaza u lađu prema visini krovišta crkve nešto drugačiji nego što je danas. Pod strehom krovišta lađe i svetišta umjesto današnjeg vijenca vidljive su konzole ili pak rogovi krovišta. Krovište je bilo pokriveno vjerojatno šindrom, kao i krov nad trijemom južnog ulaza. Krov nad tornjem, na mjestu gdje se spaja šire tijelo tornja i drvena nadogradnja u kojoj su se nalazila zvona, znatno je viši i strmiji od današnjeg koji je izveden kad je građen neogotički oblik. Na crtežu nije doraden gornji dio tornja, ali se u olovci nazire iscertan obris vertikalnog tijela tornjića s malim otvorom za zvona u sredini i jednostavnom lukovicom koja ima nešto izduženiji donji zvonoliki dio i direktni spoj tog dijela sa završnom lukovicom, koja ima vrlo pravilan kuglasti oblik i nije poput nekih lukovica kasnijeg baroknog razdoblja spljoštena, nego je vrlo blizu idealnom obliku. Isto je tako, međutim, i preko vertikalnog dijela tornjića nacrtan zvonoliki dio lukovice koji se drži direktno krova nad donjim dijelom tornja.

Kako se može tumačiti tu nedorađenost i dilemu slikarice? Vjerojatno postoji razlog zbog kojega F. Daubachy nije doradila završetak tornja i lukovicu. Postojanje dvaju identičnih oblika na crtežu, od kojih se jedan veže direktno uz krovište, a drugi uz drveni tornjić s otvorom za zvona, pokazuje da je slikarica jedino mogla uočiti onaj dio s drvenim tornjićem, dok je element direktnog izrastanja lukovice iz krovišta nastao možda kao određena usputna zabilješka. Međutim, vjerojatno je ona crtež dovršavala na nekom drugome mjestu, ne više pred crkvom, pa kad je trebalo definirati gornji dio tornjića, vjerojatno je bila u dilemi, koju je htjela riješiti tako da sve još jednom provjeri u naravi. Kako se vjerojatno više nije vratila u Belec, ona tu dilemu nije riješila, pa je ostavila crtež, kao studiju, nedovršen. Kako je ona sve forme izdužila, moglo se dogoditi da je kod izduživanja forme zvonika lukovica koja se direktno izdiže iznad krova preostala kao dio prijašnje skice što je bila manje izdužena, a poslije ju je dovela u nedoumicu pri doradivanju. Međutim, sasvim je sigurno, što možemo tvrditi, da F. Daubachy nije mogla zaključiti kako postoji lukovica na tornju ili sam tornjić s lukovicom, a da to nije vidjela, jer ne bi imala razloga svojevoljno zaključiti o upravo takvom oblikovanju kakvo je nacrtala. Komparacija s drugim objektima koje je u to vrijeme crtala govori o izrazito egzaktnom pristupu u odnosu na vjernost originala i predloška.

Iz vizitacija crkve Sv. Jurja, koje je svojevrmeno obradio Vjekoslav Noršić,⁹ poznato je da je toranj crkve Sv. Jurja imao šatorasti krov, da se

Crkva Sv. Jurja u Belcu nakon najnovijih konzervatorskih radova

iz tog krova izdizao četvrtasti drveni tornjić i da je bio pokriven lukovicom.

Ako usporedimo ta dva podatka, jedan očevica iz druge polovine 19. st., a drugi vizitatora koji je crkvu opisivao, tada dileme više nije trebalo biti, to više jer je oblik lukovice u obje varijante koje je nacrtala F. Daubachy bio oblik 17. st. u kojemu se zvonoliki dio donjeg dijela lukovice još nije kasnobarokno izvio okapnicom prema vani, nego je zadržao stanovitu renesansnu reminiscenciju, kao i gornji dio lukovice koji još nije smožden poput kasnijih lukovica.

Nakon ovako izvedenog zaključka da nam je trag što ga je ostavio taj sačuvani crtež autentičan i vjerodostojan, rad se usmjerio na utvrđivanje pravih odnosa tornja koji je ostao nacrtan u modificiranom, izduženom obliku. Studija odnosa postojećih dimenzija crkve i dimenzija na crtežu ukazala je na zakonitost u odstupanju i tako se moglo gotovo sigurno utvrditi visinu pojedinih ključnih točaka za rekonstrukciju baroknog oblika završetka tornja. Idejno rješenje koje se nakon toga izradilo¹⁰ testirao je prof. Tihomil Stahuljak izradom male makete koja je pokazala svu uvjerljivost predloženog rješenja. U rješenju je bilo predviđeno da se šatorasti dio krova nad donjim dijelom tornja i lukovica nad tornjićem pokriju fino kalanom

šindrom, jer je bilo poznato iz vizitacije, a i iz knjiga računa,⁴¹ da je krov bio time pokriven.

U idućim fazama razmišljalo se o tome da se šindrom obnovi i pokrov na krovu lađe i svetišta kako bi se ujednačio izgled. Iz vizitacija je bilo poznato da je lukovica tornja bila crveno obojena, pa se stoga projektom predviđalo šindru na lukovici tornja obojiti crvenom bojom, jer znamo da su i neke druge crkve i kapele u Hrvatskoj u tom vremenu imale tako obojenu lukovicu.

Međutim, tu smo negdje došli do kraja onoga što smo analizirali kao izbor načina konzervatorske intervencije. Svrha je bila da se crkva statički osigura, sanira i da se ovom intervencijom vrati u 100 godina raniju oblikovnu fazu koja je upravo s obzirom na slojevitost objekta imala svoje puno opravdanje, to više jer smo imali dovoljno elemenata za zaključak kako je crkva u tom trenutku izgledala.

Ali domet naše današnje konzervatorske prakse učinio je stvar drugačijom. Naime, tako izrađena projektna dokumentacija, na temelju izvedenih i analiziranih argumenata, nije uspjela uvjeriti nadležnu republičku komisiju⁴² da su elementi za ovako projektirani konzervatorski zahvat dovoljno prihvatljivi da bi se prema njima moglo pristupiti realizaciji ideje na objektu.

Tako je praktički u igru ušao još i faktor republičke komisije, koji je prisutan i aktivan u našoj konzervatorskoj praksi. Komisija je predložila da se proanalizira varijanta koja bi bila negdje između onoga o čemu smo na početku govorili — obnove krovu tornja u smislu prezentiranja jedne od faza u životu objekta i onoga što smo nazvali potpuno novim rješenjem. Ona je smatrala da je gotičko oblikovanje crkve njezina primarna vrijednost i da danas, kad više nismo opterećeni završetkom tornja iznad njegova donjeg dijela iz polovine 14. st., možemo na taj dio tornja bez obzira na sve što se s crkvom poslije događalo, postaviti običan šatorasti krov koji bi reminiscirao gotičko oblikovanje, ali bez pretenzija na autentičnost. Komisija je poslije prihvatila sugestiju projektanta da se to buduće šatorasto krovu nešto malo modificira, odnosno da se pojavi lom na bridovima i krovnim ploham, kako bi se postigao mekši prijelaz iz velikog tlocrtnog kvadrata na projektiranu visinu.⁴³

Izvedeni oblik uglavnom je proporcionalan i u dobru odnosu s ostalim dijelovima arhitekture crkve, a sad kad je dobio konačni pokrov bakrenim limom, on se bitno razlikuje od autentičnog dijela crkve i zadržat će tu toliko nužnu distancu.

Kad na kraju razmislimo o rezultatu ove konzervatorske intervencije, bez obzira na sve faktore koji su djelovali na to da dođe upravo do ovakvog rješenja, možemo se zapitati je li time potpuno iscrpljena najbolja mogućnost prezentiranja jednog tako složenog spomenika kulture. Naime, upustimo li se sada u razmatranje nekih već teoretski postavljenih okvira prezentiranja jednog spomenika, a ovo oblikovanje dijela njegova vanjskog lika izabiranjem između različitih varijanti svakako ulazi u područje prezentiranja, tada treba reći da su primijenjeni postupak i rezultat koji je pred nama ipak rezultat osiromašenja koncepcije i onog bogatstva koje je taj spomenik kulture u sebi nosio. I istraživanje te arhitekture pokazalo

nam je svu slojevitost od ranog 14. st. do danas, u kojemu je svaki povijesni sloj ljudske intervencije unio poneku novu vrijednost. Zato u valorizaciji te crkve ne možemo reći kako je jedno stilsko razdoblje ili jedna vremenska intervencija bitna za vrijednost spomenika, odnosno intervencija koja bi nas svojom izuzetnom vrijednošću trebala toliko zaokupiti da u određivanju koncepcije konzervatorskog pristupa prihvatimo jedino nju kao značajnu za prezentiranje najvrednijeg sačuvanog povijesnog sloja. I napokon u selekciji nije se smjelo odbaciti elemente 15. i 17. st. kao nebitne u određivanju slike objekta.¹⁴

Crkva Sv. Jurja u Belcu nakon najnovijih konzervatorskih radova; pogled sa zapada

Iako je novo krovništvo tornja crkve Sv. Jurja u Belcu estetski prihvatljivo sa stanovišta proporcija arhitekture i uravnoteženog odnosa s drugim dijelovima crkve, ipak mu možemo staviti dvije ozbiljne zamjerke. Prvo, što je pokušalo na temelju koncepcije osnovne dominacije gotičkog oblikovanja dati rješenje koje dijelom podsjeća na gotički oblik iako za taj oblik nemamo nikakvu materijalnu potvrdu ni na objektu niti u dokumentaciji. I drugo, nerekonstruirani ranobarokni izgled krovništva za koji smo imali potvrdu u arhivskoj dokumentaciji, a oblikovnu u jednom istina nedo-

rađenom crtežu, osiromašio je naše današnje viđenje spomenika i našu spoznaju o tome kako je taj spomenik izgledao u trenutku kad mu je neadekvatna intervencija s početka 20. st. umanjila osnovnu vrijednost. Tako smo zapravo analitičkom selekcijom u razmišljanju bili i prije došli do zaključka da bi izgled crkve kakav je postojao krajem prošlog stoljeća bio ona vrijednost koju je valjalo ponoviti, dok je izvedeno rješenje išlo za tim da crkvu selekcionira znatno ranije i da joj izgled krovništa tornja zaustavi u nekoj imaginarnoj slici gotičkog oblikovanja. Da je to u neskladu s ostalim dijelovima crkve, s južnim portalom iz 15. st. koji je u 17. st. zaklonjen trijemom i s izgledom svetišta koje je izgubilo vidljive vanjske gotičke upornjake, ne mora se posebno isticati.

Prema tome, vidimo da je od četiri komponente¹⁵ koje i inače djeluju u procesu prezentiranja spomenika, znanstvena komponenta dala elemente za utvrđivanje prave slike završetka tornja i odredila smjernice kako postupiti sa stanovišta poznavanja crkve. Estetska komponenta je vjerojatno ovdje bila presudna jer je izvedenim šatorastim krovom pokušala estetski uskladiti današnji izgled crkve s mogućim pretpostavljenim izgledom krovništa u gotičko doba, dok je estetski zanemarila skladnu ranobaroknu intervenciju. Funkcionalna komponenta ovdje nije bitno utjecala, barem ne restriktivno, iako je funkcioniranje tornja s izvedenim šatorastim krovom svakako nepovoljnije budući da na njemu nema otvora za zvona koje crkva treba imati, a tijelo ih tornja nema, dok je varijanta s ranobaroknim drvenim tornjićem omogućavala upotrebu zvona bez većih problema. I na kraju, ljudska komponenta čini se da je ovdje bila presudna i da je mišljenje nadležne republičke komisije bilo odlučujuće, kao što je to često i u mnogim drugim slučajevima, da se ne izvede optimalnije ranobarokno krovnište tornja crkve u Belcu.

Dakle, kad na kraju rezimiramo, vidjet ćemo da su i ovdje kao i na nizu drugih spomenika bile prisutne konzervatorske dileme i da su u ovom slučaju bile riješene na osnovi subjektivnog ljudskog faktora kojemu je jedino estetski moment usklađivanja ovakvog oblika krova s postojećim objektom bio primaran, dok su znanstvena i funkcionalna komponenta bile zapostavljene. U analizi ovog pristupa rješavanju konzervatorskog problema ovako vrijednog spomenika možemo vidjeti kako u nas često nije ni teoretski ravnopravno postavljen tretman svih onih komponenata koje mogu doći u obzir u procesu prezentiranja jednog spomenika.

I na kraju ocjenjujući izvedeni rad u odnosu na sve ono što je bilo u studijama i razmišljanjima kao i ono što je ostalo zabilježeno u nacrtima i na papirima, tj. taj razvitak koncepcije konzervatorskog htijenja, moramo reći da to pokazuje, htjeli mi to ili ne, domet našeg vremena i domet našeg trenutka. Vjerojatno još nismo kadri potpuno, pa čak ni teoretski, staviti u ravnopravan položaj sve one elemente koji objektivno djeluju na stvaranje konzervatorske koncepcije, već je i u ovom slučaju kao i u nizu drugih prevagnuo subjektivni element. Ostavimo budućim generacijama da ocijene vrijednost ove konzervatorske izvedbe u Belcu.

BILJEŠKE

¹ T. Stahuljak, Naučno-istraživalački rad Konzervatorskog zavoda u Zagrebu od 1945. do 1949. god, Historijski zbornik, Zagreb 1950.

Stahuljak navodi da je prednji dio crkve, danas u podnožju zvonika, najraniji, da ima izrazito romaničko oblikovanje, da je lađa crkve prigradena u prvoj polovini 14. st. Upozorava da na spoju zidova tog prednjeg dijela i prigradene lađe nalazimo u debljini zida, na mjestu gdje je prigraden zid lađe, vanjsku obradenu zbuku kao da je taj dio zida postojao prije prednjeg dijela. Nadalje navodi da će se taj problem moći riješiti tek kad se sondom u temelju utvrdi odnos jednog i drugog dijela.

² T. Stahuljak, op. cit. u bilj. 1.

Prednji, odnosno zapadni dio crkve je najstariji s romaničkim značajkama. Tijekom istraživanja nije se ustanovilo da bi imao bilo kakvu obrambenu značajku, što znači da nije služio kao fortifikacija. U prvoj polovini 14. st. prigradena je lađa koja je imala drveni tabulat, sa svetištem koje je imalo 3/8 zaključak. Sredinom 14. st. nadograđen je prednji dio crkve u toranj. U prvoj polovini 15. st. otvoreni su novi prozori u svetištu. Sredinom 15. st. umjesto romaničkog prozora u prednjem dijelu crkve postavljen je novi, gotičkih značajki. Koncem 15. st. u lađi i u prednjem dijelu crkve postavljen je mrežasti svod i otvoreni novi ulaz na južnom zidu. Istovremeno je veliki zapadni portal zazidan, a ostavljen mali ulazni otvor. Postavljena je kamena kustodija na sjevernom zidu svešta. U 17. st. prigradena je sa sjeverne strane kapela Sv. Katarine i povezana s lađom velikim otvorom, a naknadno spojena s glavnom sakristijom. U 18. st. ta je kapela srušena u potresu, a podignuta je nova sakristija koja stoji još i danas.

Stahuljak u ovom tekstu ne navodi da je u 17. st. ispred južnog ulaza sagrađen mali trijem, kao i da je u to vrijeme krovnište tornja oblikovano ranobaroknom lukovicom. Ne navodi ni podatak da je stanje i izgled crkve, ovakav kakav smo danas zatekli, definiran početkom 20. st. kad je na mjestu barokne lukovice sagrađen neogotički oblikovan gornji dio tornja s krovništem. Kasnije je prekriven pocinčanim limom. Vjerojatno su kod te obnove uklonjeni upornjaci sa svetišta crkve. U istom tekstu Stahuljak navodi za fragmente zidnih slika koji su se sačuvali u crkvi da su iz prve polovine 14. st. na zidu lađe i trijumfalnom luku, iz prve polovine 15. st. na svodu i uz južni prozor svetišta i iz konca 17. st. na svodu lađe i svodu između lađe i prednjeg dijela crkve. Crkva je izgubila stari inventar u 19. st. dok se sačuvala samo oltarna menza i oltar.

³ Radovi na obnovi krovništa tornja započeli su u jesen 1977. god. i završili su u jesen 1978. god. Krovnište je pokriveno bakrenim limom. Projektant: dipl. inž. arh. Erika Piffel, Restauratorski zavod Hrvatske, Zagreb. Prethodnu dozvolu za radove izdao je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu 26. VI 77. pod br. 04-UPI-417/2. Projektna dokumentacija izvedena je na temelju mišljenja Komisije za ocjenu projektnih elaborata Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture SRH br. 02-7/66-77 od 2. VI 1977. i 02-7/66-72 od 4. VIII 1977.

⁴ Mjerenje pomaka pukotina provodio je Zavod za ispitivanje materijala i konstrukcija Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Elaborat stanja crkve i prijedlog načina saniranja izradio je Institut »Geoexpert« poduzeće Geotehnika iz Zagreba 1976. god. projektanti: dipl. inž. Ivan Muhovec i dipl. inž. Damir Čorko. Zaključak o načinu sanacije od 11. V 1976. god.

⁵ Zapisnik o stanju i potrebnoj hitnoj intervenciji od 17. XI 76.

⁶ Ovdje ne ubrajamo konzervatorsku intervenciju tadašnjeg Konzervatorskog zavoda u Zagrebu 1946—1948. god. koja nije dirala vanjski izgled crkve u smislu mijenjanja volumena i gabarita. Ona je tek prezentirala romaničke i gotičke elemente na pročeljima i definitivno prezentirala unutrašnjost.

⁷ T. Stahuljak, Naučno... (op. cit.)

⁸ Katalog izložbe Fani Daubači, Zagreb, Gradska galerija suvremene umjetnosti — Galerija »Benko Horvat«, 23. X—4. XI 1975. Crtež je u katalogu pod br. 40. Čuva se u zbirci Brlić u Slavonskom Brodu.

⁹ Prema podacima prof. Tihomila Stahuljaka.

¹⁰ Projektant dipl. inž. arh. Erika Piffel, Restauratorski zavod Hrvatske, Zagreb, konzultanti prof. Tihomil Stahuljak, dr Ivo Maroević.

¹¹ Protocollum rationum (1804—1848. god.) i Knjiga računah (1844—1884. god.).

¹² Komisija za ocjenu projektnih elaborata Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture SR Hrvatske. Mišljenje br. 02-7/66-72 od 4. VIII 1977. god. U mišljenju se navodi samo da je prihvaćena ponuđena projektna varijanta, dok nije vidljiv razlog zbog kojega nije prihvaćena varijanta s baroknom lukovicom na tornju, kao ni put do izbora baš ove varijante.

¹³ Prema skici projektanta dipl. inž. arh. Erike Piffel.

¹⁴ I. Maroević, Presentacija spomenika nije improvizacija, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, br. 1—6, god. 1975. teoretska razrada koncepcije.

¹⁵ I. Maroević, Presentacija... (op. cit.) — teoretska razrada uloge kompenata koje djeluju u procesu prezentiranja spomenika kulture.

DILEMMAS AS TO THE TOWER ROOF RECONSTRUCTION ON THE CHURCH OF ST. GEORGE AT BELEC

by Ivo Maroević

The St. George Church at Belec is a precious cultural monument. Built during the first half of the 14th century, it underwent numerous reconstructions and additions. After a series of investigations, and an intervention by the Institute for Preservation of Monuments in 1946—1948, it has been preserved in the present condition.

Intensive cracks in the walls were noticed in 1870, mainly in the bell tower beneath the ending neo-Gothic masonry, and in the nave walls and vaults. The cracks and deformations of the tower walls required urgent removal of the built addition, which caused dilemmas to arise as to the shape of the new tower roof.

Three possibilities were studied: 1) to build a facsimile neo-Gothic tower-top of a lighter material, 2) to erect an early Baroque onion-shaped 17th century roof, as we know it from the drawing of ladjpainter Fanny Daubachy (1872); 3) to find a modern solution harmonizing with the other elements of the church.

The chosen solution of the tower reconstruction in the early Baroque style with a onion-shaped roof, for which a study was made after a detailed analysis of the above-mentioned drawing as a basis for the reconstruction has not been accepted by the competent State Commission. It preferred the Gothic style, suggesting a steeper tent-like roof to a modified solution as agreed upon in the end. The tent-like roof has been softened by eliminating the sharp edges, and has been covered with copper plates in order to avoid any impression of authenticity, since there were no data able to confirm such roof shape.

The author concludes that, in the final decision involving the reconstruction of the above church, the scientific elaboration was neglected, in spite of the fact that it offered sound data for the reconstruction of the early Baroque shape of the bell-tower that existed in the second half of the 19th century.